

יוגוסלאויה החדשה

ה. נ. ברילספורד

או בדאניה היתה שקולה כנגד תפוקת ארבעה פועלים ביוגוסלאויה. את הצד הסוציאלי של הבעיה פתרו המנצחים בנקל. האכרים העניים כרעו תחת עול חורבות עמוס־נשך — מהם שהיו שכירים נטולי־קרקע, מהם שהיו בעלי נחלות זעירות ומשפחות גדולות, ומהם אריסים שהיו חייבים למסור חצי יבולם לבעל הקרקע. עתה נמחו החובות במח־עט; האחוזות הגדולות נחלקו לשטחים שהחוכר ומשפחתו יכולים לעבדם מבלי להזיק לעבודה שכירה; החוכרים היו לבעלים. שיפורים טכניים בולטים — מיכון, גזעים משופרים למשק החי וזבל כימי — היה קל לדרוש אך קשה להשיג. במידה שעלה להשיג ולחלק אמצעים אלה, שוחררו אנשי־כפר והופנו לתעשייה. אותו כוח דמיון נועז שבזכותו עמדו בחוריו של טיטו בפני הנאצים הביאם עתה לידי הפעלת נכסיהם הדוממים. מתכת נמצאה בשפע: ברזל, נחושת, עופרת, אבץ, בוכסיט, ונוסף על אלה מקורות בלתי מוגבלים של כוח הידרו־חשמלי.

אולם לא קל היה לתאם את צרכי התעשייה והחקר לאות. פעילים שבאיכרים הצעירים נמשכו לסדנה. ציפו למאות אלפים מבחורי הכפר שיתנדבו לשירות של שלושה חדשים בגדודי הנוער כדי לזכות את מעדני הברזל ואת הפחם החום, לחטוב עצים או לבנות את הסכרים לתחנות־הכוח. כוח האדם המ־דולדל של הכפר, בין שניתנה לו עזרת מכונות מוע־טות בין שלא ניתנה, נתבע לכלכל את האוכלוסיה העירונית הגדלה. והרי המלחמה החריבה את החקלאות. אחד מבין כל תשעה, 1.700.000 נפש, נהרגו, רובם בני־כפר בדמי ימיהם. כל דבר שבמשק, החל בכרם וכלה בבקר, ניתן למשיסה ולהרס; סוס אחד מכל שלושה נשאר בחיים. ישנם אזורים, ביחוד בקרואטיה, שבהם היה החורבן מקיף כל־כך, שהיער פשט על שדות שהמחרשה כבשה אותם מאות בשנים. בעוז נאבקו היוגוסלאוים על השגת הרמה הקודמת בהזנה. כאן ייבשו ביצה, שם ניקזו שפלה, אולם למרות ההישגים האלה עדיין לא הגיע השטח המעובד לשיעור שלפני המלחמה. בעזרת שפע מכונות מהוץ־לארץ אפשר היה להגשים את התכנית במלואה. כמה כלי־עבודה יעילים למכונות הושגו מחבל הרור בתורת פיצויים. קצת טרקטורים (וכן טנקים ותותחים) נקנו במחיר יקר מרוסיה, אולם לאחר הקרע לא ניתן

בראשית החדשים שעשינו ביוגוסלביה התמוגגנו מרוב הנאה בשמי התכלת ובשמש המתמדת בחומה — בסופם שמחנו לגשם ולברד שירדו בלי הפוגות במשך שלושה ימים עכורים. הגשמים באו בעוד מועד להציל את היטת החורף. אולם כל מיטרות נובמבר לא יכלו עוד להשיב את אשר החריבה בצורת הקיץ. מחוץ לתחום סלובאניה שבהרי האלפים לא ירד גשם מסוף פברואר ועד סוף אוקטובר. התירס שגבהו בא־דמה פוריה כשבע רגל לא הגיע בהרבה מקומות אלא לגובה של שלוש. אפילו בחבל וויודינה העשיר אמרו האכרים שלא כדאי לאסוף את יבול תפוחי האדמה. למרות האסון הזה, אשר אילצם לבקש מזון מאת אמריקה, המשיכו היוגוסלאוים ללא רתיעה בהגשמת תכניותיהם לשינוי פני ארצם המפגרת. תכ־נונם עבר שלוש תקופות. למן נצחון המהפכה ועד לניתוק הקשר עם הקומאינפורם היה ריכוז עניני התכ־נון, לפרטי פרטיהם, נתון בבגראד, לפי הנוסח הרוסי. כיום יש מרידה בכל צורה של ריכוז ביו־ר קראטי והמרשל טיטו הודיע שלא תהיה תכנית־חומש שניה. למעשה קדמה התקופה היוצרת של התכנון לשתיים אלה. הפארטיזאנים עיצבו את שיטותיהם בוי־כוחים בלתי פוסקים שהתוכחו ביערות ועל פסגות ההרים בשעת שריתקו 28 דיוויזיות של האויב. בשורר־תיהם ריכוז לא רק את הבחורים הערניים מן הכפרים אלא גם את רוב אנשי האינטליגנציה שכוחם במת־ניהם.

כמה מן התכניות הנועזות הללו כבר נתגשמו כמעט. 45 אחוז מן האוכלוסיה לא ידעו קרוא וכתוב בימי המונארכיה. מספר הבורים כיום הוא אפסי. פרט לזקנים ולנשים המוסלמיות, שתי אוניברסיטות חדשות נוספו על השלוש שהיו קודם; יש 900 בתי ספר תיכוניים וטכניים חדשים; והאוניברסיטה של בלג־ראד מונה עכשיו 20.000 תלמידים לעומת 8.000 שלמ־דו שם קודם. בימים עברו לא היו מעולם פחות מחצי מיליון מקרי מאלאריה; כעת נמצאו בכל יוגוסלאויה רק 7.000 מקרים, ובאזורים מסוימים, כמקדוניה, נעלמה המאלאריה כליל. הבעיה העיקרית אשר לפני היוגוסלאוים היתה בעית פגורם בשיטות עבודת האדמה. בשעה שהחרושת לא היתה אלא כמות מבוט־לת נתבזבזה בחקלאות עבודתם של שלושה בין כל ארבעה אנשים. תפוקת פועל חקלאי אחד באנגליה

תקומת מקדוניה

מקדוניה היא המאושרת והנאמנה שבין שש הריי פובליקות של הפדראציה היוגוסלאווית. זוהי הפעם הראשונה בהיסטוריה שצעיריה חולשים על עניניה. לאחר מאות שנים שבהן קפאה הארץ על שמריה תחת שלטונם העריץ של התורכים, רדתה בה כימי דור מונארכיה כמו־פאשיסטית ומשלו בה סרבים לטובת עניני סרביה. אפילו שפתה, השונה מסרבית כקאטא־לאנית מספרדית, דוכאה. כיום נתפסו המקדונים עם שכניהם שנהגו בהם, מראשית מלחמת השחרור, מנהג שווים במשפחה המאוחדת של העמים הדרום־סלאוויים. למקדוניה, העניה והמפגרת בין הריפובליקות, זולת מונט־נֶאָגְרוֹ, נתנו אחיותיה הצפוניות עזרה כספית ביד רחבה במשך חמש שנות השלום, אך התקדמותה המפליאה היתה קודם־כל פרי מרצם של אנשיה, ששוחרר לאחר קפאון ובזבוז של מאות שנה. „חשמל פירושו אוכל” — פועלת באה בימים היא

אשר ניסחה מימרה זו בדברה על מאקרוֹבוֹ. יומם ולילה עובדים האנשים במחנה זה שבהרים כדי לסיים הקמתה של תחנת־כוח שהיא הכרח לעתידה של מקדוניה לא פחות מן האוניברסיטות ובתי־הספר. נהר הזורם לים האדריאטי מופנה דרך מנהרה שב־צלע הר אל הרשת האגאית. הוא יספק כוח למקדוניה כולה אף ישקה שפלה גדולה. ואף זו: בפעם הראשונה בהיסטוריה ניתנה תשומת־לב ליערות המזנוחים. ליד אגם אכריד יפת־הנוף ועל פסגת הרים בקרוֹכוֹ נבנו בתי־מלון ובתי־הבראה למען הפועלים, דוגמאות נאות לבניה המותאמת למטרה. מן האדמה מוציאים כותנה, טבק, יין, אופיום לצרכי רפואה, ובקרוב יהיו בדי־כותנה מתוצרת התעשייה העיקרית של מקדוניה. חלוציה של כל אותה ההתפתחות הנועות הם אותם הצעירים שעמדו בראש הפארטיזאנים. לאזאר קול־י־שאָבֶסקי, ראש הממשלה, המקובל על העם, הוא איש בשנות השלושים; כמה מן המיניסטרים הם עדיין בגבול שנות העשרים; רק על אחד מהם אפשר לומר שהגיע לשנות העמידה.

לגבי ידיי החידוש המוצלח ביותר בחיים המקדו־ניים הם ה„זאדרוגות”. אם נאמר כפר קואופרטיבי או משק קולקטיבי, לא יהיה התרגום מדויק. ה„זאדרו־גה” המקורית היתה בית־אכר פאטריארכאלי גדול, שבו חיו יחד שלושה דורות של אותה משפחה ועיבדו את שדותיהם המשותפים בהנהלתו של הסב. ה„זאדרו־גה” המודרנית נבדלת מן החוה הקולקטיבית הרוסית משתי בחינות. היא יצירה חפשית שנוצרה בזיזת האיכרים עצמם והריהי מתנהלת לא בהנהגת מנהל שנתמנה מגבוה אלא בידי ועד ונשיא שנבחרו על ידי החברים. האיכרים מצרפים את קרקעותיהם ובקרים

ליוגוסלאוויה להשיג אפילו אביזרים ופרקי מכונות, לצורך תיקון, מעבר למסך הברזל. ידועה פרשת המפעל ההידרו־חשמלי אשר הצ־כים סירבו לספק את ציודו אף על פי שהיוגוסלאווים הקדימו ושילמו בעד מרבית ההזמנה. נוכחנו במקום, מה פירוש הדבר למע־שה. בקרבת ביטוליה הושלמה כל הבניה הדרושה לתחנת־כוח. אגם עמוק על הר גבוה סיפק את המים: תעלה שירדה לעמק נחפרה במדרון התלול, מוכנה ומזומנה לקבל צינורות, בית־הכוח עמד מוכן ומזומן לטורבינה, אשר גם היא, כצינורות, נועדה להגיע לפני שנתיים... לכפר אחר שבהרי מקדוניה לא היו אלא אקרים מועטים הראויים לעיבוד. אך לאנשים משלח־יד שבא להם מאבותיהם הנגרים, וסביבם הכל יער, ואולם מחמת חוסר חשמל לא יכלו האנשים לפתוח את בית־החרושת הקואופרטיבי לרהיטים שתיכנו. הגברים היו מחוסרי־עבודה ובילדים ניכרו סימני תזונה לקויה.

והנה, אחר כל הנסיונות האלה, גמרו היוגוסלאווים אומר לקיים את תכניתם התעשינית כפי שנקבעה מראש. אילו נתנו את הדגש על ייצור מכונות חק־לאיות ומיצרכים, ודאי שהיו איכריהם מרוצים יותר ואף היו מייצרים מזון נוסף. ואולם עצמאותם שקולה בעיני היוגוסלאווים כנגד כל שאר הערכים. הם החליטו להיחלץ מעמק־הבכא שבו היו נתונים בארץ „קולוניאלית” ומשועבדת. טורבינות חשובות מנעלים וגרבים. מה שהשיגה האומה הזאת של איכרים בכוח הרצון בלבד, כשלת־התורה רק קומץ טכנאים מאומנים המוכשרים להדרכתה, הוא פלא שאינו נופל מנפלאות הפארטיזאנים שלהם בנצחונם. ודאי, הבזבוז וההפסד היו מרובים. האיכרים לא היו מנוסים בשימוש מכר־נות ואף לא היו רגילים לעבוד בצותא. אך במשך חמש השנים האלה סיימו יותר ממיליון איכרים את חוק לימודיהם ונכנסו לחרושת. נבנו סדנות ובתי חרושת גדולים והם החלו מפיקים את הצנורות ואת הטורבינות, את הגנרטורים והטרנספורמטורים שה־צ־כים סירבו לספקם. ראינו כמה מן הנסיונות החד־שים האלה, ועל כל פנים, כהדיוט, יכולני לומר שהיו בהם מיפעלים לתפארת מצד התכנון האדריכלי. האנשים שקשרנו שיחה עמם היו גאים בכלי־העבודה המדויקים והיפים שבהם למדו להשתמש והיו דבקים בעבודתם. בפעם הראשונה בתולדות הבלקן עלה בידם לייצר מכונות שימושיות לניצול המים והחש־מל. מעונותיהם, חדר־האוכל והתיאטרון שלהם, כולם אמרו גאות המהפכה הזאת המתברכת בכבוד הפועל. ואף זה, כל אחת מן הסדנות הללו הקנתה למאות בחורי כפר את חכמת ההנדסה, להלכה ולמעשה.

הנוף זרוע רפתות ואסמים חדשים שנבנו בידי הממלכה בשביל ה"זאדרוגות". האכר אינו מחבב בתי-הרושת ומכרות ועמו נימקים משלו, ואף אין ה"זאדרוגות" מושכות אותו לפי שעה. האם לא תהיה טיפה בלבן על חוסר השוויון בחלוקת טובות-הנאה מצד הממשלה ולא יגיע לראות את המעמד שהוא נמנה עמו כמעמד ההולך ונעשה נטול זכויות?

השלב הבא יהיה, בהכרח התנאים, גידולו של אותו הניגוד בין הכפר והעיר שהיה חזון נפרץ באירופה התיכונה אחר מלחמת העולם הראשונה, האכר לא יפרך עצמו כדי להאכיל את העירוניים שחלקם טוב מחלקו.

ה"זאדרוגות", בשעה שהן נוצרות על-פי יזמתו של האכר עצמו, הן חבורות טובות מבחינה חברתית וחקלאית כאחת. אך תקוות הממשלה ליצירת קומונות כאלו בקנה-מידה גדול לא נתגשמו. ביוגוסלאוויה כולה נכנסו רק 17 אחוז משפחות האכרים ל"זאדרוגות". המדיניות הזאת עלתה יפה, לפי הערך, רק במקדוניה ובולוויודינה; בשתיהן השעור הוא למעלה מארבעים אחוז. האכרים המקדוניים המדולדלים, יושבי בקתות-טיט, רבים מהם היו אריסים עד המהפכה, ולא היתה להם מסורת של בעלות פרטית שלא הניחה להם לצרף את החלקה החדשה שהוענקה להם לנכסי הכלל של ה"זאדרוגה". אך רוב משפחות האכרים בסלואוניה וקרואטיה היו בעלים על אדמתם זה כמה דורות. בתיהם הנוחים, רבים מהם צברעים בצבעים עליונים וגילופים על משקופיהם, וממגורותיהם הבנויות למשעי, מכריזים על גאותם בנכסי-מורשה שלהם. מרצונם לא יצטרפו ל"זאדרוגה" עוד שנים מרובות. אך הצטרף יצטרפו, וזאת הם עושים, לחברות קואופרטיביות, כגון אלו העולות יפה בדאניה ובאירלנד.

מומחים חסרי-פניות יודו כי המישורים הרחבים והדשנים בין הדראוה והסאוה משועים לעיבוד חק-לאי ממוכן. אך אותן החוות הקטנות והנעבדות יפה-יפה שבמדרוני ההרים בבקעות סלואוניה, על גני-פרי, כרמים וחלקות-יער שלהם, ומעורבים בהם קצת שדות חרושים ושדמת נהר, מה יתן ומה יוסיף להם המיכון? ואזורים כמותם יש גם ברפובליקות אחרות. אך עדיין המכונות חסרות — הוא הנימוק המכריע המדבר בעד המשק הקולקטיבי באדמה נאותה. המרשל טיטו, בסקירתו השנתית האחרונה, הוצרך להודיע שיש ביוגוסלאוויה כיום פחות מכונות דיש ומקצרות משהיו לה בשנת 1939 — והן היו אז מעטות מאד. הפסדי שנות המלחמה לא נתמלאו עדיין. משעה שדיבר, הוכרחה ארצו להפריש חלק גדול עוד יותר מיכלתה התעשינית לשם הזדיינות. האכזבה מהתקדמותה האטית של הקולקטיביזציה

לנכסי הכלל ועובדים בפלוגות המכונות, "בריגאדות". התוצרת מתחלקת על פי מספר ימי העבודה הנרשמים ליכות כל חבר. עם זה נמסרים שטחי אדמה קטנים לכל משפחה לשימושה הפרטי, שבו יכולה היא לגדל את עופותיה וחזיריה שלה. הרפובליקה תומכת ב"זאדרוגות" באשראי ללא רבית, שיש לסלקו בתשלומים במשך שלושים שנה. בעזרה זו בנו רפתות ואסמים ולהם זכות-קדימה למכונות שתושגנה. חברים שנבחרו נשלחים מפרק לפרק להשתתף בקורסים לחקלאות מדעית. שיטות החקלאות הותאמו לרמה המודרנית. לא התקשיתי כלל להאמין לטענתה של "זאדרוגה" אחת בקרבת ביטוליה, כי הגדילה את תוצרתה במשך ארבע שנים ב-60%. אך יש כאן יותר מהישג ביעילות ובהתפתחות המרית. בבנין הראשי הנאה נמצא תמיד ליד חדר הועד וחדר הגזבר גם "בית התרבות", הכולל תיאטרון, שבו יוצגו סרטים לכשיגיע החשמל, וכן ספרייה צנועה. ברגיל קיימת גם מקהלה ולהקה דרמטית של חובבים. בשום מקום בעולם, זולת בישראל, אין לך קומונות שבהן שולטים אנשים בחיי יום-יום שלהם וחיים חיי-אזרח כבזאדרוגות אלה. הם פתרו את הבעיה כיצד לחבר מנהיגות עם דימוקראטיה.

האכרים

היוגוסלאווים רוצים, בכל מחיר, בממשלה המקיימת עצמאותם. לפיכך עמדו לימין טיטו בשעה שהרוסים ניצרו חצנם ממנו. אך יש עוד מיבחן שכל שלטון בבלגראד חייב לעמוד בו, אם רוצה הוא באריכות-ימים. בדין שיהיה מאחוריו מעמד אכרים מרוצה. או אז יהיה יתר מזון, ופחות שוטרים.

קניית לבם של האכרים אינה בעיה קלה לממשלה קומוניסטית. לזכותה קרני ההוד של הפרטיזנים שעברו לה בירושה. מלבד זה היא מכירה בבעלות פרטית על הקרקע. האכרים העשירים, הקולאקים, וכן הכמורה הקתולית הם, כמובן, במתנגדיה. אך אין היא יכולה להרשות לעצמה לקפח את אהדתו של האכר הבינוני, הממוצע. מטעמים כלכליים נכונים היה עליה להציע פתרונות כדי למשוך אכרים בעלי-יזמה אל התעשייה. וכך היה עליה לדאוג שכפ-רים רבים ככל האפשר יראו משום טובת-עצמם בהקמת "זאדרוגות", משקים חקלאיים קולקטיביים. המארכסיזם הורה כך, והיו גם טעמים טכניים מספיקים. ובכל זאת תמה הייתי מה הרגשתו של האכר העצמאי, העובד קשה, בשעה שהוא בא העירה ורואה את מעונות-העובדים היפים והנוחים שבהם שוכנו פועלי התעשייה, או את האכסניות הנעימות שבהם הם מבילים חופשתם או הבראתם. בכמה אזורים

אחת. סולם החינוך, המוליך למעלה, פתוח לפני האזרחים. המאלאריה והטיפוס בוערו מקרבם. אך הרבה הנאות חברתיות שמעניקים לפועלי תעשייה, פקידים וחברי ה"זאדרוגות" אינן מגיעות אליהם.

מה פירוש הדבר הזה לפעמים, ראינו במקדוניה. אפילו בכפרים גדולים שם אין לך לא רופא ולא מילדת, לא חובשת ולא רוקח. החולים אנוסים לנסוע לעיר הקרובה ביותר. לרוב בעגלות-שורים על פני דרכים משובשות, ולשלם הצאות הרופא בהגיעם שמה. תנאים אלו הם בבואה לרשלנות ולעזובה של המונארכיה; הקומוניסטים מנסים להתגבר עליהן אך ימי לימודו של רופא הם שש שנים. עכשיו מצוי רופא אחד על שנים-עשר אלף מקדונים; ביוגוסלאוויה בכללה השיעור הוא אחד לארבעת אלפים. אך רופאים מעטים יש להם מכוניות. המחסור באחיות ובמיטות בבתי-החולים מחריד אף הוא. הייתי יכול לכתוב דף נאָה על מסירותם של הרופאים שנקרו לפנינו במקדוניה. אחד מהם הקים, כמעט יש מאין, בית-חולים מוצלח לחולי שחפת על שפת אגם אוכריד. רופאה באוכריד ערכה בכפרים עשרים שיחות על עניני בריאות בשבוע אחד, מלבד שעותיה בבית-החולים ודאגתה לחוליה הפרטיים. אך כמה יכול אדם לעשות בשביל 12,000?

הממשלה עשתה בחכמה ובאומץ-לב כשהעלתה בראש תכניותיה את התייעוש והחישמול. אך הקצב היה מזוהזז יתר על המידה. זה חסרונו של עם אמיץ וחם-רגש זה, שהוא מניח לפעמים יותר מדי על קרן הצבי. אין הממשלה יכולה להרשות לעצמה לסכן את אחדת האזרחים. ואמנם התחילה הממשלה לתקן כמה קיפוחים שנתקפחו. חדל הלחץ להקים "זאדרוגות". הנוהג של החרמה הנוהג לגבי תפוקת האכר, וביחוד מצד אפשרויות הערעור, טעון תיקון דחוף. אך אפשר והגיעה השעה לצעד נועז יותר. האם לא יתכן לעודד את האזרחים העומדים ברשות עצמם בכל רפובליקה שיקימו מעין איגוד מקצועי, והועד המרכזי שיבחרו בו בבחירה חפשית הוא יהיה הגוף אשר עמו תדון הממשלה בכל עניניהם? כמה אנשים מוכשרים ובעלי-השפעה העוסקים בבדק החוקה דנים עכשיו בהצעה אשר סידני וביאטריס ואָב היו מרבים להפוך בזכותה — פרלמנט של שני בתים, אחד טריטוריאלי ואחד בנוי על-פי אומנויות. בזה האחרון ימצאו האזרחים הבלתי תלויים את ייצוגם הנאות. האזרחות לא תנח ולא תשקוט עד שיישמע קולה.

הפועלים מנהלים בתי-חרושת

כשחתכה רוסיה את השורר המחברה ליוגוסלאוויה, הכריחה את אנשיה להתגונן, אך גם לחשוב. האמנים

העלתה בכל שנת 1949 את השימוש במיני לחץ שונים כדי לדחוף את האזרחים העצמאיים אל ה"זאדרוגות". היוגוסלאווים לא אָבו להשתמש בשיטות הכפייה של סטאלין, אך טכסיסיהם הרכים יותר הועילו אף הם להרגיז את אנשי-הכפרים. הפקידים המקומיים, רובם צעירים, היו לעתים קרובות, כדברי אחד מחשובי הקומוניסטים באזני, דיקטאטורים קשים יותר מכל אשר יימצא בצמרת. ששומתם ששמו את האכר — מצד תנובת המשק שעליו למסור במחירים נמוכים וקבועים — היתה כבדה כל-כך, שלמילוי מיכסתו הוכרח לקנות את החסר בשוק החפשי, שמחיריו גדולים פי עשרה ממחירי הקיצוב. ניתן לו להימלט מתביעות נוגשות אלו על ידי הצטרפות ל"זאדרוגה". המספר הכולל של ה"זאדרוגות" עלה מ-1,318 בשנת 1948 ל-6,603 בשנת 1949. הממשלה אין לה השליות על דבר הצלחתה המפוקפקת. פקיד גבוה אחד אמר לי שלפחות אלף מן ה"זאדרוגות" עבודתן גרועה ותפורה קתם נמוכה מזו של האזרחים העצמאיים לשעבר. המרשל טיטו אָמר לנו: "למדנו כי שום טובה לא תצמח מן הכפייה".

התוצאה החמורה ביותר של הלחץ הזה היתה שהאזרחים אשר נשאר מחוץ ל"זאדרוגות" — יותר ממחצית אוכלוסי יוגוסלאוויה — התחילו מתרשלים בתגובתם להמרצת הממשלה ליתר ייצור. בכמה מחוזות של קרואטיה ובוסניה היו אפילו סימני התנגדות פאסיבית בקרב האזרחים האמידים, שלפי השמועה הם אוגרים תבואה וממעטים בזריעה. וזה בשעה שהשטח הכולל של קרקע מעובד נופל מזה שלפני המלחמה. לפי מספרים רשמיים, הוברו במשך המלחמה 21 אחוז מכל השטח הראוי לעיבוד ביוגוסלאוויה; שבעה אחוזים עדיין הם בור, שהם 1,587,000 אָקר. טעם רציני יותר לאדישותם של האזרחים העצמאיים הוא המחסור במיצרכים. ה"צנע" מולך בכיפה ביוגוסלאוויה וכל אדם מקבל נעלים, סחורות טכסטיל, סוכר, שמנים וסבון במידה זעומה. יש מחסור אפילו במחטים. קל יותר לפועלי תעשייה ולחברי "זאדרוגה" לקבל חלקם במיצרכים שאינם מצויים בשפע מאשר לאזרחים העומדים ברשות עצמם. אינדיבידואליסטים אלו נוקמים נקמתם על ידי סחר-מכר בשוק החפשי; אך משערמו ערימות של כסף-נייר אין להם כמעט מה לקנות בכסףם.

יש לך הרגש שהאזרחים הפרטיים אינם בגדר אזרחים שוי זכויות במדינה הסוציאליסטית. נתנים הם הנאת כמה זכויות של אזרח, אך לא כולן. בתי-ספר עממיים חדשים, כחמשת אלפים, נבנו בכפריהם, אך המורים מעטים כל כך, עד שמורה אחד אנוס לפעמים ללמד שלוש כיתות, כמאה ועשרים ילד, בבת

אפילו בלי שכר והרחק ממשפחתו. שאם לא כן, אין לו ברירה אלא להצטרך לחסדי קרוביו וידידיו. כלי-זין חד מדי הוא בידי המדינה.

רעיונותיו של טיטו, כיצד לעשות את המדינה ל"מיותרת", מעוררים ומעודדים הם. הוא ומפלגתו התחילו מלמעלה והפכו את המגמה לקראת ריכוז שטופחה בידי היועצים הרוסיים. בשנה שעברה קוצץ המנגנון הביורוקראטי קיצוץ אכזרי, ויותר מ-100,000 פקידים ממשלה הועברו לעבודה פרודוקטיבית. מרכז השלטון הפדראלי בבלגראד ויתר על הרבה מסמכיו יותיו לטובת שש הרפובליקות, והן מצדן מסרו כמה מתפקידיהן למחוזות ולרשויות המוניציפאליות. התכנון הכלכלי יתחיל לעתיד מלמטה, בבתי-החרושת העומדים ברשות עצמם, במכרות וב"זאדרוגות". מה שהללו יציעו ייבדק ויתואם על ידי השלטונות ברי-פובליקות ובמרכז הפדראלי. אין זו שיטת ניתוח קלה, אך אין ספק שיש כאן התקדמות עצומה לעומת הנהוג הקודם של כפיית תכניות מלמעלה.

בכל מפעלי המדינה עשו עכשיו הקומוניסטים מה שביקשו סוציאליסטי-הגילדות הבריטיים לעשות לפני ימי דור. על ידי מועצה נבחרת בבחירה חש-אית ועל ידי ועד הנבחר במועצה, מנהלים הפועלים את בתי-החרושת. המועצה, שחובה עליה להתכנס אחת לששה שבועות, היא פוסקת אחרונה בכל הבע-יות העיקריות. הועד, הנרעד כרגיל אחת לשבוע, זכאי לדון עם המנהל בכל הדברים, ובכללם ארגון העבודה, חוזים לייצור בעתיד, שכרם ותלונותיהם של אנשים ובעיות העלאות ופיטורים. לא המועצה ולא הועד אינם רשאים לבחור במנהל ליושב-ראש. בשני הגופים משתתפים מומחים עם פועלים בשיעור אחד כנגד שלושה. במיפעלים הגדולים יש משלושים ועד תשעים חבר במועצה ואחד-עשר בועד; בשניהם משתתפות הנשים עם הגברים.

מתן סמכויות גדולות כל-כך לכל חבורת אנשים שהיא היא מעשה נועז. בבחינה מצומצמת, עניני היצ-רנים אינם מזדהים עם עניני העם; היש ודאות כי בחינתם תהיה מקיפה ומרחיקת ראות? אלו האכרים-לשעבר, שאין להם שמץ ממורשת הפועל במערב, מחויבים עתה לשקול את הבעיות הטכניות הכרוכות בתכנון עבודתם ומכירת תוצרתם. באמונה ואומץ המעוררים קנאה החליט המרשל טיטו לסמוך על "יכולת היצירה העצומה שלהם". גם שינון יסודי במאטריאליזם דיאלקטי בהשגחת מורים רוסיים לא היה בכוחו לעקור את האידאליזם ששרשיו ביוגוסלאוויה עמוקים הם.

אך ישנן ערובות ניכרות בחוק של יוני 1950. המנהל, שנתמנה על ידי מיניסטרונו, יש לו זכות

היוצרים היו ראשונים להשתחרר. מיד עמדו ופרקו מעליהם את עול המשמעת הקומוניסטית העושה את האמנות לשפחתה של מפלגה. שוב אין הם מחויבים לשמור ולקיים את ה"קו" המפלגתי בסימפוניות וברומנים שלהם. בקרב הציירים הריאליזם הסוציאליסטי הוא אפנה נשכחה. המנהיגים הפוליטיים אפשר הענותם היתה אטית יותר, אך כמוה כמהפכה שניה.

שנתיים לאחר הקרע, בנאום ההיסטורי מיוני אש-תקד, הודה המרשל טיטו בפני האסיפה הפדראלית כי יוגוסלאוויה היתה "נטולת-בקורת כשחזרה ושתלה" בארצה את כל מוסדותיה של ברית-המועצות. לאחר שתיאר את הביורוקרטיה האבטוריטארית המושלת באימפריה של סטאלין, שאל טיטו מה היה בסופה של אותה סיסמה מהפכנית "בתי-החרושת לפועלים". לאחר שלושים ואחת שנה של שלטון סוואטי עדיין אין לפועלי ברית-המועצות כל השפעה על המינהל בבתי-החרושת. סוציאליזם ממלכתי אינו התולדה שחזה מארכס למהפכה מנצחת. אַנגלס, בפסקה מפור-סמת, צייר מה צריך להתרחש. המדינה — היינו מנגנון הכפיה שבעזרתו משעבד מעמד אחד את זולתו — נעשית ל"דבר מיותר בספירה אחת אחר חברתה", מכיון שאמצעי הייצור שוחברו; "המדינה אינה מתבטלת, אלא נובלת והולכת". טיטו הוא איש-המעשה. באותו יום עמד והגיש חוק לפרלמנט, המ-חיש את נבילת המדינה ביוגוסלאוויה. על הסוציאליזם הממלכתי הקיץ הקץ; הפועלים מנהלים עתה את בתי-החרושת.

סוציאליסטים מן המערב אפשר לא כך היו מר-רים הלכה באַנגלס. יתכן כי היו רוצים לראות תחרי-לתה של נבילת המדינה בבתי-הסוהר דוקא. הפרק החדש שפתח בו טיטו יכויבנו אם לא יביא עמו ערובות כנגד מאסר בשרירות-לב וכנגד כליאה ללא משפט הוגן. לכך מתכוונים עתה כותבי החוקה המ-תוקנת. אך לא מן התבונה היא שנצפה כי טיטו יפרק את המשטרה שלו בשעה שארבע מדינות שכ-נות, וגייס חמישי תומך בהן, עומדות הכן על גבר-לותיו להתקיפו בהינתן האות ממוסקות. אילו היתה בריטניה במצב זה, היתה מחדשת בלי ספק את חוקי ההגנה של שעת-החירום. אך אם הכרח הוא לעצור אנשים חשודים, ייעשה נא הדבר בגלוי; תינתן לידי-דיהם גישה אליהם; יודע מספרם, וועדה שאינה תלויה במיטרה תבדוק את ההאשמות נגדם. ועוד בתחום אחד כדאי לראות בנבילת המדינה ובהקדם. פועל שהפסיד מקום-עבודתו, אף שלא בעונו, מפסיד אבטומטית את כרטיס-המזון שלו בסוף חודש-הלוח, אלא אם כן הוא מקבל כל עבודה אשר תימצא,

שהיה שוקק חיים רוחניים — היתה לו חנות ספרים מיוחדת לפועלים שלו בחצרו — השתמש בברזל שחסך לעשיית פרוטו-סוסים למכירה. ראש המועצה הראה לי את הפרוטוקול שלה, ובו החלטה להפחית את מחירי המשאבות החשמליות, ולחקור מה יהיה מחיר נוח בעיני האכרים.

שיחתנו עם מנהיגי הסדנה המקדונית הזאת פתחה אפקים חדשים. פועלים אלה בכוחם לחשוב ולפעול עתה ברשות עצמם. יש כר ליזמה שתביא הנאה לעולם הקטן של בתי-החרושת ולעולם הגדול מזה של הריפובליקה. זהו דרך המפלט מן התרדמה המדינית, כפי הנראה, מפעלים גדולים לאחר הלאמתם. תפקידי המדינה היוגוסלאווית, עם כשהיא נובלת, נמסרים לקיבוצים חיוניים בעלי שלטון עצמי. אומץ לבו של טיטו, בשעה שקיבל עליו סיכון זה, אפשר היה, בסופו של דבר, מעשה תבונה יותר מדרך הזהירות של הבריטים בשעה שהפקידו את התעשיות המולאמות שלהם בידי ועדי מנהלים ממונים.

החתירה לחירות האדם

אישיותו של המרשל טיטו אישיות חיובית היא. מאור-פניו ואמונתו בנוער הם שחיבכוהו תחלה על הפארטיזאנים המתנדבים ואחר-כך על זקניהם; פרשת הגבורה של מסעיו בהרים מסבירה את השפעתו המתמדת בעמו. איש לא הגיע למעלת מנהיגות בבלקן בלי נימה של קשיות באופיו. אך טיטו אוהב להזכיר את העולם, שאף על פי שחבש הרבה מחסידי סטאלין בבית-הסוהר, לא הוצא איש מהם להורג. שונה היא פרשת שכניו. ההישג הערב למקומו בהיסטוריה הוא עשית-השלום בין העמים הצוררים שביוגוסלאוויה. החלוץ בין אלה שנשתייעו ברעיון הסוציאליסטי כדי לגבור על איבות-המורשה בין גזעי הבלקן היה דימיטאר ולאחוב. הוא הטיף לאידיאל הפדראציה הבלקנית, והבין כי המפתח להגשמתה היא האבטנומיה של ארצו שלו, מקדוניה. אך נימת הדמיון, הנגיעה האינטימקטיבית ברגשי האנשים אשר איחדו את הסרבים והקרואטים בשדה-הקרב רווי-הדם, אלה היו לטיטו. הניתוק מרוסיה לא שינה את העובדה שיוגוסלאוויה עדיין הדיקטאטורה של המפלגה הקומוניסטית רודה בה. לאחר מהפכה, כך טוען טיטו, אי אפשר היה למשול בה בדרך אחרת. „אפילו אנגליה“, השיב על לבנו, „היתה מדינת-מישטרה תחת קרומאול“, כש-נגמרה המלחמה לא היו מפלגות-מרכז ביוגוסלאוויה. היתה חבורה קטנה של ליבראלים ועוד חבורה של קתולים מתקדמים, שעשו יד אחת עם הפארטיזאנים. יש אישים מוכשרים ואהודים במחנה זה, אך אין להם מנהיגות דינאמית או המוני תומכים, ומרוצים הם

ערעור על כל החלטה של מועצת הפועלים או ועד הפועלים שהיא, לדעתו, נגד החוק. הואיל ותכנית החומש, הקובעת את העבודה הנדרשת מכל מיפעל, יש לה תוקף של חוק, הרי יש חשיבות לערובה זו, אף שאין היא חלה על כל המקרים של חילוקי-דעות בין המנהל לוועד. הערעור מובא אל „האיגוד הכלכלי הגבוה“ שפיקוחו על קבוצת מפעלים. מועצתו וועדו נבחרים על ידי הפועלים והטכנאים של קבוצת המיפועלים כולה. ערעור נוסף מופנה אל „רשות המדינה המוסמכת“, כגון מיניסטרויון של ריפובליקה. האין מן התבונה לשתף את נציגי הצרכנים יחד עם נציגי היצרנים באיגודים הללו? המנהל רשאי לדחות את הגשמת ההחלטה אשר עליה ערער, אך הרשות הגבוהה חייבת לתת פסק-דינה תוך עשרה ימים. מה יהיה דינן של ערובות אלו למעשה, אין איש יודע עדיין. בבתי-החרושת שביקרנו לא נתגלע שוב סכסוך בין המנהל לוועדים. המנהלים עשו עלינו רושם טוב; אחדים מהם היו, בניכר, מנהיגי-אדם מטבעם. הועד רשאי לדרוש פיטורי המנהל. המרשל טיטו אמר לנו כי שאיפתו היא, אם תעלה התכנית כולה יפה, לתת לפועלים את הזכות לבחור במנהל.

עד-היכן ישיכלו וימהרו הפועלים היוגוסלאווים להשתמש בהזדמנויות הניתנות להם, דבר זה תלוי במידה מרובה באיגודים המקצועיים. הללו איבדו את תפקידיהם מלשעבר; הפועלים אינם זקוקים להגנה מבחוק, שהרי מועצותיהם הנבחרות שולטות בבתי-החרושת. אשתקד פיטרו האיגודים המקצועיים כמחצית פקידיהם-בשכר; השנה יפטרו את השאר. תפקידם הוא עכשיו לחנך את הפועלים לתפקידי הניהול החדשים המוטלים עליהם. בעבר עשו האיגודים המקצועיים להרמתם התרבותית אף טיפחו כשרונות למוסיקה ולתיאטרון. עכשיו עליהם ללמוד קריאת פנקסים ומאזנים.

לא קל לשפוט עד-היכן חשובה עלית-עמדה עצומה זו בעיני הפועל הממוצע, התקוע עדיין ברגל אחת בכפר-מולדתו. במערב אירופה הסיכון במקרה כזה הוא שהפועלים יהיו נותנים פחות מדי ותובעים יותר מדי. ביוגוסלאוויה עלולים הם שלא להעניו כדי שימוש מלא בהזדמנויותיהם. כששאלתי פעם אחת, במה דנו בישיבת המועצה באחד המיפועלים, נאמר לי „קוריאה“. במקרה אחר עסקו הפועלים, שהיתה לרשותם תחנת חקלאית, בהסדר החסנתו וחלוקתו של יכולת הפוחי-האדמה העלוב של החווה. בשתי סדנות גדולות העוסקות בייצור ציוד חשמלי, דאגתם העיקרית של הועד והמועצה היתה הפחתת הוצאות הייצור. דבר זה הוא כשורה וכדין; בית-חרושת זכאי לקבל הטבה מחסכונותיו. בית-היציקה „טיטו“ ליד סקופליא,

שקובעים לו לנאשם מגבוה מאשר את האשמה יותר משהוא בא לערער עליה. פגם חמור במסורת המשפטיית היא האמונה בתימיהבנים שאין לה הוכחה טובה יותר מן ההודייה. מורגש חסרונו של „האפיאס קורפוס“ או כיוצא בו.

בשנתיים שחלפו למן הקרע נשתנתה האוירה הפוליטית — לקראת חופש. בבתי־הקפה מדברים גלויות. הנשים בתור מתלוננות ורוטנות כמו בלונדון. שמענו קובלנות מפי אכרים ומפי בורגנים. אפילו שמענו על התנגדות גלויה באסיפת תא של החזית הלאומית. האמנים היוצרים חזרו ויצאו מעבודות לחירות, והולך ומתבלט חיתוך־פרצוף אינדיבידואלי בפירושיהם של העתונים שהיו עשויים מיקשה אחת זה לא כבר. בתי־עסק קטנים שהולאמו, כגון מסעדות וכיוצא באלו, מוחזרים עתה בשכירות לבעליהם הקודמים. כי שינויים אלו אין פירושה נסיגה מן הסוציאליזם, דבר זה התגלה ברור ממסירת בתי־החרושת למעצות־הפועל לים. בסתיו שעבר בוטלו הרבה מזכויות־היתר של מרום הביורוקרטיה והצבא — חנויות שבהן קיבלו משפחות הקצינים מנות מוגדלות, מקומות־נופש מרובי־מותרות, שימוש מזכויות לרעה, קניה פזרנית של תמונות למשרדי־ממשלה. העבודה מהתנדבות שאזרחים טובים מתבקשים לה בשעת הפנאי תהיה תלויה מעתה ברצונם, שכן לא תהיה עוד הרשמה. בסידרת מאמרים בוטים במשך שנים או שלושה חדשים הוקעו מנהגים נלוזים אלו בידי סופר מקובל, קופיץ' שמו. לבסוף נזף בו טיטו על הרחיקו לכת, אך הכותב לא נענש אף לא חזר בתשובה. חופש הביטוי לא יובטח בחוקות נייר בלבד; ישיגוהו חלוצים שיקבלו עליהם סיכון. הזכות להתוכח על עיקרי מדיניות ועל יסודי המארכ־סיזם עדיין טעונה כיבוש.

היוגוסלאים השליכו הרבה ממה שקיבלו בהשאלה מרוסיה. היוכלו להתקדם ולהחיש את נבילת המדינה בבתי־המשפט ובהליכותיהם עם האכרים הפריטיים? יש לי אמונה בעוז־רוחם. עדיין זוכר אני את העם הזה, קופא בפיגורונו ומשוע במריבות־גזעים. כיום יש שויון וידידות, ואפילו במקדוניה, עם אלבנים ותורכים. באמנות, כבארגון החקלאות ובבתי־החרושת, הם מתקדמים בדרך אנושית. עתיד גדול נשקף לעם האמיץ הזה.

לעבוד מתוך שיתוף עם הקומוניסטים. הכוחות היחידים זולת זה הם הימין הקיצוני, שעשה יד אחת עם הציר, והמונארכיה הסרבית שאין לה חסידים. יש רק שתי אֶלטֶרנאטִיבֹות לדיקטטורה הקומוניסטית — טרור לבן או כיבוש רוסי.

ידעתי את בלגראד תחת שלטון „היד הלבנה“, אגודה חשאית של קצינים; ידעתי תחת מלך פארשיסטי, אך מימי לא ראיתי בדימוקראטיה ליבראלית. הרעיון של אופוזיציה נאמנה עדיין לא הכה שורש בבלקן. ועובדה היא שהמפלגה הקומוניסטית נודתה במידה מרובה כל־כך עם הפארטיזאנים שרוב הבחורים הערניים הלכו אחריה. המפלגה יש בה למעלה מחצי מיליון חברים, והיא הקימה ברוב פיקחות ארגון המוני, זו החזית הלאומית, ובה משבעה עד שמונה מיליון חברים, כשמונים אחוז מכל האוכלוסים הבוגרים. יש בהם רבים שאין דעתם כדעת המפלגה, אך באסיפות שבהן חייבים הם להשתתף סופגים הם משהו מתעמולתה. כיום, כשהסוֹאֶטִים בונים לפי השמועה מסילת־ברזל רחבת־מידה בצד הקו הראשי הקרב לגבולות יוגוסלאויה, אין מקום להקמת מפלגה פוליטית חדשה. אך מקוה אני שבמשך הזמן תיוצרנה קבוצות נפרדות בתוך החזית הלאומית — קבוצת אכרים עצמאית, למשל, או קבוצת סוציאליסטים קתולים. חברותם לחזית הלאומית תהיה ערובה לנאמנותם. כל זמן שקבוצות כאלו לא תורשינה לפרסם עתון חפשי ולהציג מועמדים לבחירות, הרי הפרלמנטים הם סמלים חסרי־שחר. קו ההתקדמות רב־ההבטחה ביותר, שמעיינים בו עכשיו, הוא הקמת שני פרלמנטים, אחד מקצועי ואחד טריטוריאלי, כמסופר קודם.

לדעתי דבר דחוף יותר הוא תיקון הנוהג המשפטי והקמת חירות האזרח. השפעתה הרת־השואה של רוסיה ניכרת ביחוד במישטרה הכל־יכולה ובשלטון מפלגה פוליטית על אורח המשפט. לטוב־המזל, יודעים טובי המוחות שביוגוסלאויה היכן שורש הרע. שחרור בתי המשפט מעול הפוליטיקה, זו המטרה שהציבו לעצמם אנשי־החוק המבדקים את החוקה. הצעתם היא שניסוח האשמה צריך לבוא ארבעים ושמונה שעות לאחר מאסר ושיש לשים חוק שלושה חדשים לחקירה קודמת. הגישה לפרקליט תובטח מלכתחילה, והנאשם יורשה לבחור לו עורך־דין כלבבו על חשבון המדינה. בבית־דין רוסי הרי הפרקליט